

۶۰ - معرفت و تحقق روح و نیز بقاء آن بعد از تحلیل بدن

در لوحی از حضرت بهاء الله است. قوله الاعلی: "اینکه از حقیقت نفس سؤال نموده آنها آیه الهیه و جوهره ملکوتیه التي عجز کلّ ذی علم عن عرفان حقیقتها و کلّ ذی عرفان عن معرفتها انها اولّ شیئی حکى عن الله موجدہ و اقبل اليه و تمسک و سجد له ... و ان النفس علی ما هی علیه آیه من آیات الله و سرّ من اسرار الله و او است آیت کبری و مخبری که خبر میدهد از عوالم الهی در او مسطور است آنچه که عالم حال استعداد ذکر آنرا نداشته و ندارد او است آیتی که از دخول و خروج مقدّس است و او است ساکن طایر و سائر قاعد شهادت میدهد بر عالمی که مقدّس از اوّل و آخر است در این لیل امری مشاهده مینمائی و بعد از بیست سنه او ازید او اقل بعینه آنرا مشاهده مینمائی حال ملا حظّه کن این چه عالمی است تفکر فی رحمة الله و ظهوراته."

و در لوح دیگر است. قوله الاعلی: "جميع اشیاء در جميع اوقات ناطق ولكن اذان از اصغاء آن محروم."

و در نطقی از حضرت عبداله است. قوله العزیز: "روح فیض الهی است که بر جميع کائنات اشراق کرده و جميع کائنات را از آن بهره و نصیبی باشد مانند آفتاب که اشراق بر جميع کائنات ارض نموده زیرا جميع اشیاء موجوده در کره ارض بفیض آفتاب پرورش یابد و پرتو و ضیاء گیرد و لکن این فیض در هر رتبه باقتضای آن رتبه ظاهر است. شعاع آفتاب را در اجسام حجریه تأثیر و پرتوی و لکن در اجسام شفافه ظهور و جلوه دیگر دارد هرچند یک آفتاب است و لکن ظهورش در اجسام متنوع است. همینطور روح در مراتب وجود ظهورش باقتضای آن مراتب است در عالم جماد یک قوه جاذبه است که سبب اجتماع اجزاء فردیه است و آن حیات جماد است زیرا جماد نیز زنده است مرده نیست اما در رتبه خودش و در عالم نبات قوه نامیه روح نباتی است و اما در عالم حیوان قوه حسّاسه روح حیوانی است که از ترکیب و امتزاج عناصر یک قوه حسّاسه حاصل میشود و این از مقتضای امتزاج و ترکیب عناصر است و اما در عالم انسانی نیز کیفیتی است که از ترکیب عناصر منبعث میشود ولی منضم بنفس ناطقه و قوه عاقله است این روح انسانی که نفس ناطقه و قوه عاقله است محیط بر اشیاء است و کاشف اشیاء و مدرک اشیاء این آن قوه است که جميع صنایع و علوم و فنون مادی را از حیر غیب بحیرّ شهود میآورد این قوه هرچند غیر محسوس است و بحواسّ ظاهر دیده نمیشود لکن بحواسّ باطنه احساس میشود."

و از حضرت بهاء الله در لوح بیان حدیث "المؤمن حی فی الدارین" است. قوله الاعلی: "تا چه رسد بمومن که مقصود از آفرینش وجود و حیات او بوده و چنانچه اسم ایمان از اوّل لا اوّل بوده و الی آخر لا آخر خواهد بود و همچنین مؤمن باقی و حیّ بوده و خواهد بود و لم یزل و لایزال طائف حول مشیة الله بوده و او است باقی ببقاء الله و دائم بدوام او و ظاهر بظهور و باطن بامر او و این مشهود است که اعلی افق بقاء مقرّ مؤمنین بالله و آیات او بوده ابداً فناء بآن مقعد قدس راه نجوید."

و از حضرت عبدالهء در خطابى است. قوله العزيز: "امتزاج و امتشاج و دخول و خروج و نزول و صعود و حلول از خصائص اجسام است نه ارواح اگر چنانچه نسبت بروح ذكر حلولى بشود مقصد حقيقت نيست مجاز است زيرا در عالم روح كيفيتى است مقدس از هر تصوورى كه در عالم جسم جز بدخول و حلول و امتزاج و امتشاج تعبير نتوان."

و در مفاوضات است. قوله العزيز: "چه كه محصوريت در مكان از خصائص اجسام است نه از ارواح و مكان و زمان محيط بر تن است نه عقل و جان ملاحظه نماييد كه جسم انسان در موضع صغيرى مكان دارد و تمگن در دو وجب زمين نمايد و احاطه بيش از اين ندارد ولى روح و عقل انسان در جميع ممالك و اقاليم بلكه در اين فضاى نامتناهى آسمان سير نمايد و احاطه بر جميع كون دارد و در طبقات عليا و بعد بى منتهى كشفيات اجرا كند اين از اين جهت است كه روح مكان ندارد بلكه لامكان است و زمين و آسمان نسبت بروح يكسان است زيرا اكتشافات در هر دو نمايد ولى اين جسم محصور در مكان و بى خبر از دون آن ... روح مكان ندارد و مجرد است اما تعلق باين جسم دارد مثل تعلق اين آفتاب باين آئينه مكانى ندارد اما بائينه تعلق دارد ... اين عقل كه در انسان است و مسلم الوجود است آيا در كجاي انسان است اگر در وجود انسان فحص نمائى بچشم و گوش و سائر حواسى چيزى نيابى و حال آنكه موجود است پس عقل مكان ندارد اما تعلق بدماغ دارد ... و همچنين محبت نيز مكان ندارد اما تعلق بقلب دارد."

و در بدايع الاثار در جواب حضرت عبدالهء از سؤال از كيفيت روح و ماده است جواب فلسفى و جواب ملكوتى جواب فلسفى آسان است چه كه روح در فلسفه عبارت از قوه است كه هر ماده قوهئى دارد كه آن قوه از ماده انفكاك نيابد مثلا قوه الكتريسيته يا بعبارۀ اخرى روح آلات او ماده است ولى از تغيير ماده فناى آن قوه لازم نيابد زيرا تبديل و انتقال از لوازم ماديّات است ولى حقايق و ارواح مجردة محفوظ و مصون و قواى اصليه باقى و بتغيير اجساد و اجسام ظهور و بروز مختلف ميشود نه آنكه روح فانى گردد.

و نيز در مفاوضات است. قوله العزيز: "بدانكه قيام بر دو قسم است قيام و تجلّى صدورى و قيام و تجلّى ظهورى قيام صدورى مثل قيام صنع بصانع است يعنى كتاب بكتاب حال اين كتابت از كاتب صادر گشته و اين نطق از اين ناطق صادر گشته همچنين اين روح انسانى از حقّ صادر گشته (*شده*) نه اين است از حقّ ظاهر شده يعنى جزئى از حقيقت الوهيت انفكاك نيافته و در جسد آدم داخل نشده بلكه روح مانند نطق از ناطق صادر شده و در جسد آدم ظاهر گشته. و اما قيام ظهورى ظهور حقيقت شيعى است بصور ديگر مثل قيام اين شجر بدانه شجر ... اما قيام ظهورى اگر مقصد تجلّى باشد نه تجزى گفتيم آن قيام و تجلّى روح القدس و كلمه است كه بحقّ است ... پس روح القدس و كلمه تجلّى حقّ است و روح و كلمه عبارت است از كمالات الهى ... و بدانكه از قيام كلمه و روح القدس بحقّ قيام تجلّى ظهورى چنان گمان نشود كه حقيقت الوهيت تجزى يافته يا آنكه تعدّد جسته و يا آنكه از علوّ تقدّيس و تنزيه تنزل نموده حاشا ثم حاشا ... شمس واحد و او (*ولو*)

در مریای متعدده جلوه نماید واحد است این مقام نه حلول است (*و نه دخول و*) نه امتزاج و نه نزول ... تبارک الله عن کلّ ما ینبغی لتزیهه و تقدیسه و تعالی علوا کبیرا."

و در نطق آنحضرت در بستن آمریکا بسال ۱۹۱۲ است قوله المبین: "مسأله بقای روح را در کتب مقدسه خوانده‌اید دیگر لازم نیست مجدداً بگویم شنیده‌اید و خوانده‌اید حال من از برای شما دلائل عقلی میگویم تا مطابق کتاب مقدس شود زیرا کتاب مقدس ناطق است که روح انسان باقی است و حال ما دلائل برهانی برای شما اقامه میکنیم.

دلیل اول این واضح است که کافه کائنات جسمانی مرکب از عناصر است و از هر ترکیبی یک کائی موجود شده است مثلاً از ترکیب عناصر این گل موجود شده است و این شکل پیدا کرده است چون این ترکیب تحلیل شود آن فنا است و هر ترکیب لابد بتحلیل منتهی شود اما اگر کائی ترکیب عناصر جسمانیّه نباشد این تحلیل ندارد زیرا هر ترکیبی را تحلیلی و چون روح را ترکیب نه تحلیل ندارد.

دلیل ثانی هر یک از کائنات را در تحقق صورتی مثلاً یا صورت مثلث یا صورت مربع یا صورت مخمس یا صورت مسدس و جمیع صور متعدده در یک کائن خارج در زمان واحد تحقق نیابد و ممکن نیست که آن کائن بصور نامتناهی تحقق یابد صورت مثلث در کائی در آن واحد صورت مربع نیابد، صورت مربع صورت مخمس نجوید، صورت مخمس صورت مسدس حاصل نکند. آن کائن واحد یا مثلث است یا مربع یا مخمس لهذا در انتقال از صورتی بصورت دیگر تغییر و تبدیل حاصل گردد و فساد و انقلاب ظهور یابد و چون ملاحظه کنیم درک مینمائیم که روح انسانی در آن واحد متحقق بصور نامتناهی است صورت مثلث صورت مربع صورت مخمس صورت مسدس و صورت مثنی روح بکلّ محقق و در حیز عقل موجود و انتقال از صورتی بصورت دیگر ندارد لهذا عقل و روح متلاشی نشود زیرا در کائنات خارجه اگر بخواهیم صورت مربعی را صورت مثلث بسازیم باید اولی را بکلی خراب کنیم تا دیگری را بتوانیم ترتیب نمائیم و اما روح دارای جمیع صور است و کامل و تمام است لهذا ممکن نیست که منقلب بصور دیگر گردد این است که تغییر و تبدیلی در آن پیدا نمیشود و الی الابد باقی و برقرار است این دلیل عقلی است.

دلیل ثالث در جمیع کائنات اول وجود است بعد اثر معدوم اثر حقیقی ندارد اما ملاحظه میکنید نفوسی که دو هزار سال پیش بودند هنوز آثارشان پی در پی پیدا گردد و مانند آفتاب بتابد حضرت مسیح هزار و نهصد سال قبل بود الآن سلطنتش باقی است این اثر است و اثر بر شیئی معدوم مترتب نشود اثر را لابد وجود مؤثر باید.

دلیل رابع مردن چه چیز است مردن اینست که قوای جسمانی انسان مختل شود چشمش نبیند گوشش نشنود قوای دراکه مانند وجودش حرکت ننماید با وجود این مشاهده مینمائی که در وقت خواب با وجود اینکه قوای جسمانی انسان مختل

میشود باز میشوند، ادراک میکند، می بیند، احساس مینماید. این معلوم است که روح است می بیند و جمیع قوی را دارد و حال آنکه قوای جسمانی مفقود است. پس بقای قوای روح منوط بجسد نیست.

دلیل خامس جسم انسان ضعیف میشود، فربه میشود، مریض میگردد، صحت پیدا میکند، ولی روح بر حالت واحد خود برقرار است. چون جسم ضعیف شود روح ضعیف نمیشود و چون جسم فربه گردد روح ترقی ننماید. جسم مریض شود روح مریض نمیشود چون جسم صحت یابد روح صحت نیابد. پس معلوم شد که غیر از این جسم یک حقیقتی دیگر در جسد انسانی است که ابداً تغییر نیابد.

دلیل سادس در هر امری فکر میکنید و اغلب اوقات با خود مشورت مینمائید آن کیست که بشما رأی میدهد مثل این است که انسانی مجسم مقابل شما نشسته است و با شما صحبت میکند وقتی که فکر میکنید با کی صحبت میکنید یقین است که روح است. آمدیم بر اینکه بعضی میگویند ما روح را نمی بینیم صحیح است زیرا روح مجرد است جسم نیست پس چگونه مشاهده شود مشهودات باید جسد باشد اگر جسم است روح نیست الان ملاحظه میکنید این کائن نباتی انسانرا نمی بیند، صدا را نمیشنود، ذائقه ندارد، احساس نمیکند، بکلی از عالم انسانی خبر ندارد و از این عوالم ما فوق بی خبر است و در عالم خود میگوید که جز عالم نبات عالم دیگری نیست ما فوق نبات جسی دیگر نیست و بحسب عالم محدود خودش میگوید که عالم حیوانی و انسانی وجود ندارد. پس عدم احساسات بشر دلیل بر عدم عالم روح نیست زیرا هر مادون مافوق خود را نمیفهمد عالم جماد عالم نبات را نمیفهمد، نبات عالم حیوان را درک نتواند، عالم حیوان بعالم انسان پی نمیرد. و چون ما در عالم انسان نظر کنیم بهمان دلائل انسان ناقص از عالم روح که از مجردات است خبر ندارد مگر بدلائل عقلیه. و چون در عالم روح داخل گردیم می بینیم که وجودی دارد محقق و روشن، حقیقتی دارد ابدی. مثل اینکه جماد چون بعالم نبات رسد می بیند که قوه نامیه دارد و چون نبات بعالم حیوان رسد بتحقق مییابد که قوه حساسه دارد و چون حیوان بعالم انسان رسد میفهمد که قوای عقلیه دارد و چون انسان در عالم روحانی داخل گردد درک میکند که روح مانند شمس برقرار است، ابدی است، باقی است، موجود و برقرار است."

و در کتاب مفاوضات است. قوله العزیز: "بدانکه تصرف و ادراک روح انسانی بر دو نوع است یک نوع بواسطه آلات و ادوات است مثل اینکه باین چشم می بیند باین گوش میشوند ... و نوع دیگر از تصرفات و اعمال روح بدون آلات و ادوات است از جمله در حالت خواب است بی چشم می بیند بی گوش میشوند بی زبان تکلم میکند بی پا میدود. باری این تصرفات بدون وسائط آلات و ادوات است و چه بسیار میشود که رؤیائی در عالم خواب بیند آثارش در سال بعد مطابق واقع ظاهر شود و همچنین چه بسیار واقع مسأله را در عالم بیداری حل نکنند در عالم رویا حل نمایند چشم در عالم بیداری تا مسافت قلیله مشاهده نماید لکن در عالم رویا انسان در شرق است غرب را بیند ... حال اگر روح عین جسد باشد لازم است که قوه

بصیرتش نیز همینقدر باشد. پس معلوم است که آن روح غیر این جسد است و آن مرغ غیر این قفس و قوّت و نفوذ روح بدون واسطه جسد شدید تر است لهذا اگر آلت معطل شود صاحب آلت در کار است."

و قوله العزیز: "فیلسوفهای جدید میگویند که ما ابداً در انسان روحی مشاهده نمیکنیم و آنچه در خفایای جسد انسان تحرّی مینمائیم یک قوّه معنویه احساس نمیکنیم یک قوّه که محسوس نیست چگونه تصوّر آن نمائیم الهیّون در جواب گویند روح حیوان نیز محسوس نگردد و باین قوای جسمانیّه ادراک نشود بچه استدلال بر وجود روح حیوانی نمائیم شبهه نیست که از آثار استدلال بر آن کنی که در این حیوان قوّه که در نبات نیست هست آن قوّه حسّاسه است یعنی بینا است شنواست و همچنین قوای دیگر از این استدلال کنی که یک روح حیوانی هست. بهمین قسم از آن دلائل و آثار مذکوره استدلال کنی که یک روح انسانی هست ... و همچنین در انسان آثار و قوی و کمالاتی بینی که در حیوان موجود نیست پس استدلال کن که در انسان یک قوّه هست که حیوان از آن محروم است و اگر چنانچه هر شیئی غیر محسوس را انکار کنیم حقایق مسلمة الوجود را باید انکار کنیم مثلاً ماده اثیریّه محسوس نیست و حال آنکه محقّق الوجود است. قوّه جاذبه محسوس نیست و حال آنکه محقّق الوجود است ... مثلاً این نور تموجات آن ماده اثیریّه است از این تموجات استدلال بر وجود او کنیم."

و خطابى از آن حضرت است قوله العزیز: "ای ناطق بثنای جمالقدم در انجمن عالم عوالم الهیّه چون ذات احدیّه من حیث الحقیقة الغیبیة العمانیة از ابصار جسمانی و انظار ترابی مخفی و مستور و غیر متناهی است و چون کشف غطاء گردد و بصر بصیرت بگشاید و مشام از زکام بیاساید آن عوالم غیر متناهیّه چهره بنماید و مشام از نفحات قدسیّه اش معطر آید ملاحظه فرمائید یکعالم از عوالم عالم روحانی انسانی است اگرچه بحسب بصر ظاهر مشهود نیست و معلوم نه و لکن من حیث البصيرة ظهور و بروز و احکام و آثارش و افعال و شئونش و حکم و نفوذش چون آفتاب مشهود و موجود و عیان و نمیتوانی بگوئی که آنروح لطیف در این جسم کثیف داخل و حال است چه که آن از مجردات است و این از متحرّیات و دخول و خروج و صعود و نزول و وقوع و طلوع و ولوج و حلول و امتزاج و امتشاج از خصائص جسم است نه ارواح با وجود این آثار باهره و آیات ساطعه و احکام ظاهره و شئون واضحه مکنون و مخفی و مستور است و مرکزش غائب و مبدأش مکنون است لکن تعلّقش باجسام مشهود چون تعلّق آفتاب بمرآت و چون رشته تعلّق بگسیخت جسد محروم شد و مرآت محجوب گشت

و قوله الحقّ: "هو الله ای بنده حقّ، نامه مفصل رسید و از روایات مذکوره نهایت استغراب حاصل گردید و معلوم شد که بعضی ملتفت بیانات الهی نشده اند لهذا گمان چنان گشته که نفوس موقنه را جز در عالم اسماء مقامی نه و مکافات و فوز و فلاحی نیست سبحان الله این چه تصوّر است و چه تفکّر اگر چنین باشد جمیع در خسران مبینیم و ذل و هوان عظیم. آیا جمیع این بلایا و محن و رزایا بجهت مقامی در عالم اسماء است استغفرالله عن ذلک بلکه در نزد اهل حقیقت عالم اسماء

را مقامی نه و شأنی نیست. سائرین از عدم تفکر و تبصر مقام اسماء را اهميت دهند اما در نزد اهل حقيقت از قبيل اوهام شمرده شود. بلی در بیانات الهیه این ذکر موجود که جنت عرفان حق است و نار احتجاب از رب الارباب. از این بیان مقصود این نیست که دیگر عالم الهی نه و فیض نامتناهی نیست استغفرالله عن ذلک بلکه مقصد چنین است که عرفان و احتجاب بمنزله شجر است و نعیم و جحیم در جمیع عوالم الهیه بمنزله ثمر. در هر رتبه از مراتب نعمت و نعمت موجود در عالم فواد عرفان نعمت و احتجاب نعمت است زیرا اساس هر نعمت و نعمت در عوالم الهیه ایندو است ولی در جهان حق نفوس مقبله را ما لا رأی عین و لا سمعت اذن و لا خطر بقلب بشر موجود زیرا این عالم فانی مانند عالم رحم است که کمالات و نقائص جسمانیة انسان در عالم رحم معلوم نه چون از عالم رحم باین عالم آمد نقائص و کمالات جسمانیة ظاهر و آشکار گردد و انسان در عالم رحم از هر دو بیخبر ... حال اگر عالم نبات از عالم انسان بکلی بیخبر باشد دلیل بر عدم وجود انسان است لا والله ... حال منکرین اعظم شبهات این است که آن عالم کجا است و هر شیئی که وجود عینی خارجی ندارد اوهام است و حال آنکه عالم وجود عالم واحد است ولی بالنسبه بحقایق متعدده تعدد یابد. مثلاً عالم وجود جماد و نبات و حیوان عالم واحد است ولی عالم حیوان بالنسبه بعالم نبات حقیقت روحانیة و جهانی دیگر است و نشاء دیگر."

*****حاشیه*****

در قران است . قوله تعالى: يسألونك عن الروح قل الروح من امر ربي و ما اوتيتم من العلم الا قليلا. و قوله: قالوا ما هي الا حياتنا الدنيا نموت و نحى. و قوله: فاذا سويته (آدم) و نفخت فيه من روحي فقعوا له ساجدين . و قوله: و فى انفسكم افلا تبصرون . و قوله: نحن اقرب اليه من حبل الوريد .

عن ابى بصير قال سألت ابا عبد الله جعفر بن محمد الصادق عليه السلام عن ارواح المؤمنين فقال فى الجنة على صور ابدانهم لو رأيت لقلت فلان ... و المراد هنا هو ما يشير اليه الانسان بقوله انا اعنى النفس الناطقة و هو المعنى بالروح فى القران و الحديث و قد تحير العقلاء فى حقيقتها و اعترف منهم بالعجز عن معرفتها حتى قال بعض الاعلام ان قول امير المؤمنين ع من عرف نفسه فقد عرف ربه معناه انه كما لا يمكن التوصل الى معرفة النفس لا يمكن التوصل الى معرفة الرب و قوله عز و علا و يسألونك عن الروح قل الروح من امر ربي و ما اوتيتم من العلم الا قليلا مما يعطيه ذلك و الاقوال فى حقيقتها متكررة و المشهور اربعة عشر قولاً ذكرناها فى المجلد الرابع من المجموع الموسوم بالكشكول و الذى عليه المحققون انها غير داخله فى البدن بالجزئية و الحلول بل هى برية عن صفات الجسمية منزّهة عن العوارض المادية متعلقة به تعلّق التدبير و التصرف فقط و هو مختار اعظم الحكماء الالهيين و اكابر الصوفية و الاشراقيين و عليه استقر رأى اكثر المتكلمين الامامية كالشيخ المفيد و بنى نو بخت و المحقق نصير الملة و الدين الطوسى و العلامة جمال الدين الحلى و من الاشاعرة الراغب الاصفهاني و ابى

حامد الغزالي و الفخر الرازي و هو المذهب المنصور الذي اشارت اليه الكتب السماوية و انطوت عليه الانباء الغيبية و عضدته الدلائل العقلية و ايده الامارات الحدسية و المكاشفات الذوقية. " اربعين شيخ بهائي "

قال بعض المحققين النفوس جواهر روحانية ليست جسم و لا جسمانية و لا داخله البدن و لا خارجة عنه و لا متصلة به و لا منفصلة عنه لها تعلق بالاجساد يشبه علاقة العاشق بالمعشوق و هذا القول ذهب اليه ابو حامد الغزالي في بعض كتبه و نقل عن امير المؤمنين على ابن ابيطالب رضى الله عنه انه قال الروح في الجسد كالمعنى في اللفظ قال الصغدي و ما رأيت مثالا احسن من هذا. " كشكول شيخ بهائي "

ان الروح هي نفسك و حقيقتك و هي اخفى الاشياء عليك و اعنى بنفسك روحك التي هي خاصة الانسان المضافة الى الله تعالى بقوله قل الروح من امر ربي و قوله و نفخت فيه من روحي دون الروح الجسماني اللطيف الذي هو حامل قوه الحس و الحركة التي تنبعث من القلب و تنتشر في جملة البدن في تجويف العروق الضواريب فيفيض منها نور حس البصر على العين و نور السمع على الاذن و كذلك سائر القوى و الحركات و الحواس كما يفيض من السراج نور على حيطان البيت اذا ادير في جوانبه فان هذه الروح تتشارك البهائم فيها و تنمحق بالموت لانه بخار اعتدل نسجه عند اعتدال المزاج الاخلاط فاذا انحل المزاج بطل كما يبطل النور الفاضل من السراج عند انطفاء السراج بانقطاع الدهن عنه او بالنفخ فيه و انقطاع الغذاء عن الحيوان يفسد هذا الروح لان الغذاء له كالدهن للسراج و القتل له كالنفخ في السراج و هذه الروح هي التي يتصرف في تقويمها و تعديلها علم الطب و لا تحمل هذه الروح المعرفة و الامانة بل الحامل للامانة الروح الخاصة للانسان و نعني بالامانة تقلد عهدة التكليف بان تعرض لخطر الثواب و العقاب بالطاعة و المعصية و هذا الروح لا تفنى و لا تموت بل تبقى بعد الموت اما في نعيم و سعادة او في جحيم و شقاوة فانه محل المعرفة و التراب لا يأكل محل المعرفة و الايمان اصلا و قد نطقت به الاخبار و شهدت له شواهد الاستبصار و لم ياذن الشارع في تحقيق صفته ... و هذا الروح لا تفنى و لا تموت بل يتبدل بالموت حالها فقط و لا تبدل منزلها و القبر في حقها اما روضة من رياض الجنان او حفرة من حفر النيران اذ لم يكن لها مع البدن علاقة سوى استعمالها للبدن و اقتناصها اوائل المعرفة بواسطة شبكه الحواس فالبدن آلتها و مركبها و شبكتها و بطلان آلاله و الشبكة و المركب لا يوجب بطلان الصائد نعم ان بطلت الشبكة بعد الفراغ من الصيد قبطلانه غنيمه اذ يتخلص من حملة و ثقله و لذلك قال ع تحفة الايمان الموت و ان بطلت الشبكة قبل الصيد عظم فيه الحسره و الندامة و الالم و لذلك يقول المقصر رب ارجعوني لعلى اعمل صالحا فيما تركت كلا بل من الف الشبكة و احبها و تعلق قلبه بحسن صورتها و صفتها و ما يتعلق بسببها كان له من العذاب ضعفين احدهما حسرة فوات الصيد الذي لا يقتنص الا بشبكة البدن و الثاني زوال الشبكة مع تعلق القلب بها و الفه بها و هذا مبدء من مبادئ عذاب القبر. " اربعين غزالي "

و از ادله قدماء برای تجرد و بقاء نفس یکی از نظر اینکه معقولاتی در نفس مرتسم میشوند که محل و مکان ندارند و این دلالت کند که نفس از جسم و جسمانیات نیست دیگر آنکه از معقولات مرتسم در نفس امور غیر قابل قسمت مانند وحدت

و تعقل و غیرهما میباشد و اگر نفس از جسم و جسمانیات بودی بایستی آن امور هم قابل قسمت باشند و دیگر اینکه قوای جسمانی مانند حواس ظاهر و باطن و غیره در اثر ضعف و پیری ضعیف میگردند در حالتیکه روح و تعقل آن در پیری دقیقتر و کاملتر و تمامتر میشود دیگر آنکه هیچ یک از قوی خود و متعلقات خود را نتوانند درک نمود در حالتیکه روح خودش را درک مینماید دیگر آنکه روح حافظ و مدیر و مؤثر در بدن است و نتوان که بدن نیز خالق روح باشد و گرنه دوری قبیح لازم آید و باموری دیگر نیز که انتساب وضعی با نفس ندارد نسبت نتوان داد جز بمبادی عالیه باقیه پس نفس ناطقه باقی و جاوید خواهد بود.